

بررسی تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت

سعیده لطفی‌پور^۱، حسن رنگریز^{۲*}، مهدی صادقی^۳

^۱ کارشناسی ارشد، گروه مدیریت اجرایی، واحد علوم تحقیقات کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

^۲ دانشیار، گروه مدیریت منابع انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (عهده‌دار مکاتبات)

^۳ استادیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد اسلام آباد غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران

تاریخ دریافت: فروردین ماه ۱۳۹۵، اصلاحیه: خرداد ماه ۱۳۹۵، پذیرش: تیرماه ۱۳۹۵

چکیده

این مقاله به بررسی تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت، به عنوان یک پژوهش کاربردی با روش و ماهیت توصیفی، پیمایشی در سال ۱۳۹۴ پرداخته است. جامعه آماری، مدیران و اعضاء هیئت علمی دانشگاه و مدیران و طلاب حوزه های علمیه شهر کرمانشاه به ترتیب برابر ۱۴۰ و ۹۳ نفر بوده اند. حجم نمونه مطابق فرمول کوکران، از روش نمونه گیری تصادفی ساده و برای جامعه دانشگاهی و حوزه های علمیه به ترتیب برابر ۱۰۳ و ۷۵ نفر محاسبه شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته ۳۸ گویه ای با پاسخ های ۵ درجه ای طیف لیکرت است که روایی آن توسط متخصصین تأیید و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۶۹ به دست آمد. اطلاعات مختلف با نرم افزار SPSS در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی با استفاده از آزمون U من ویتنی تجزیه و تحلیل گردید. نتایج حاصل از بخش میدانی، نشان می دهد مدیریت در اسلام با مدیریت در غرب در ویژگی های ماهیت، مبانی، اصول و هدف، دارای تفاوت های بنیادین هستند و در برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری، تصمیم گیری، کنترل و هماهنگی که از مؤلفه های اصلی مدیریت می باشند، در روش اجرا متفاوت هستند. چون اختلاف در روش برای برنامه ریزی و هماهنگی، حداقل بود از آن صرف نظر و به عنوان تشابه از آنها یاد می شود. همچنین در نتایج مطالعات کتابخانه ای، حاصل مطالعات که تفاوت دیدگاه های صاحب نظران را در مورد مدیریت در اسلام و غرب نمایش می دهد، ارائه شده است.

واژه‌های اصلی: مدیریت، اسلام، غرب، برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری، تصمیم گیری، هماهنگی، کنترل.

۱- مقدمه

گسترش و تغییر زندگی اجتماعی و نیازهای بشری همراه با انباشت سرمایه و روی آوردن انسان به زندگی ماشینی و همچنین رشد فرهنگ و تمدن، منجر به توسعه هر چه بیشتر سازمانهای اجتماعی شده است. در این راستا شیوه های مدیریت و رهبری جوامع گوناگون در گذر زمان، همراه با ارتقاء ساختار و شیوه زندگی بشر و فرهنگ و هنر و تمدن، تغییرات مختلفی را تجربه نموده است. مدیریت به شکل های مختلف و متفاوت در طول تاریخ وجود داشته و به صور گوناگون، زمینه پایداری و دوام و قوام تمدن ها و حکومت ها را فراهم ساخته است. با پیشرفت علم و افزایش آگاهی بشر در استفاده از امکانات و توانایی های خود، تأثیر مدیریت در پیشرفت بشر نیز فزونی یافت و همراه با آن، نظریه های مختلف و متفاوتی که از منظرهای گوناگون به مقوله انسان می نگرستند، نیز ارایه گردید. وجه مشترک تمامی این نظریه ها، هدف‌گرا بودن و توجه به نتیجه کار است و در این راستا، انسان نیز گاه همسنگ ابزار مورد توجه قرار گرفته و گاه به آن در سطوح بالاتر توجه شده است.

در نگاه کلی مدیریت به فرایند بکارگیری مؤثر و کارآمد (منابع مادی و

انسانی) بر مبنای نظام ارزشی حاکم پذیرفته شده اطلاق می شود که این مهم با فرآیند مدیریت یعنی: برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج منابع، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده، محقق می شود [۱]. مدیریت در میان علوم انسانی رابطه بسیار نزدیکی با فرهنگ دارد به گونه ای که با اندک تأملی می توان نقش فرهنگ را در آن مشاهده کرد. به همین دلیل فرهنگ های گوناگون، مدیریت های متفاوتی را اقتضا می کنند. مدیریت ژاپنی، مدیریت آمریکایی، مدیریت کره ای و ... نمونه هایی از این قبیل می باشند که متناسب با فرهنگ خود شکل گرفته اند. کاستی های مکاتب مدیریتی غیردینی و غیراسلامی، که در عمل نشان داده شده و بعضاً مورد اعتراف خود غربی ها است، ما را بر آن می دارد که در نظام مدیریتی اسلام جستجو کنیم [۲].

در کشورهای اسلامی با توجه به احکام و شریعت اسلامی، مدیریت اسلامی جزء لاینفک این جوامع است. بنابراین ضرورت طرح این مسأله و توجه به مدیریت اسلامی در حکومت اسلامی و بررسی مفاهیم و تعاریف این نوع مدیریت، موضوعی ضروری و مهم می باشد [۳].

*saeideh1388@yahoo.com

کرد: «علم و هنر فرایند استفاده کارآمد و اثربخش منابع انسانی و مادی از طریق برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت و کنترل در یک محیط پویا در جهت تحقق اهداف سازمان یا جامعه در چارچوب احکام اسلام و جهت تقرب الی الله» [۲].

بنابراین مطالعه و بررسی تأثیرات ادیان آسمانی و در صدر آنها دین اسلام بر جنبه‌ها و ارکان مختلف زندگی بشر و علی‌الخصوص جنبه‌های مدرن و چالش برانگیز نظیر حوزه مدیریت بسیار حائز اهمیت بوده و می‌تواند پاسخگوی سئوالات متعددی باشد. با توجه به مطالعاتی که تا کنون انجام گرفته می‌توان به این نکته اذعان نمود که هنوز مطالعه جامعی در خصوص تطبیق فرآیند مدیریت در اسلام با غرب انجام نشده است.

در این مقاله فرآیند‌های مدیریت در دو بخش اسلام (دیدگاه قرآن) و غرب مورد مطالعه قرار گرفته شده و نتایج بدست آمده در دو جنبه مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی گزارش شده‌اند. نیز موارد اشتراک و تفاوت مدیریت در اسلام و غرب به تفصیل بیان شده است.

۲- پیشینه موضوع

نویسندگان و صاحب‌نظران قلمرو مدیریت اسلامی و دیدگاه‌های اسلام در این زمینه، هر یک به فراخور برداشت و علم خود از اسلام، مبانی اخلاقی و سیره پیامبر (ص)، به طور مستقیم و یا غیرمستقیم تعاریف و یا توضیحاتی را ارائه داده‌اند که نوعی مفهوم مدیریت اسلامی از آن مستفاد می‌شود.

با توجه به این که دامنه این برداشتها و تعاریفها (که بیشتر بر محور ارزشها و مبانی اخلاقی مکتب اسلام و سیره پیشوایان دین قرار داشته‌اند) گسترده و از نظر نوع نگاه نیز (در عین نزدیک به هم بودن) متنوع است، به صورت مختصر به تعدادی از این موارد اشاره می‌شود.

مدیریت اسلامی مقوله‌ای مکتبی است و وظیفه مکتب ارائه راه حل‌هایی است که با مفهوم عدالت خواهی سازگار باشد. نظریات و قواعد مکتب یا مدیریت اسلامی زیر بنا و سیستم قانونی یا علمی حاکم بر مدیریت سازمان‌ها رو بنا را تشکیل می‌دهند [۶].

طبق نظر خبرگان مدیریت اسلامی تحت مطالعه در مدیریت اسلامی برای انجام وظایف مدیریتی از قبیل برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع، هدایت و رهبری، هماهنگی، کنترل، گزارش دهی و بودجه بندی به ویژگیهای ذکر شده (که مأخوذ از آیات قرآن هستند) توجه بیشتری نسبت به مدیریت غربی نشان داده می‌شود. به عبارت روشنتر هرچه ارزشهای برخاسته از مکتب در رابطه با مدیریت اسلامی بیشتر پیاده شود، فاصله کمتر خواهد بود یعنی انحراف از معیار ویژگی‌ها کاهش می‌یابد.

نجاتبخش اصفهانی و شهریاری در [۷] در پژوهشی تحت عنوان "مقایسه ویژگیهای مدیریت از دیدگاه قرآن کریم با مدیریت از دیدگاه تئوریهای غربی" به تشریح ویژگیهای مدیریت اسلامی از دیدگاه آیات قرآن و مقایسه آن با مدیریت برآمده از تئوریهای مدیریت غربی پرداخته است. سیر تحول نظریه‌های مدیریت، و مقایسه مدیریت غربی در وظایف مدیریتی در شرکت‌های ژاپنی، آمریکایی و چینی، برای مؤلفه‌های برنامه

بعثت پیامبران و ابلاغ وحی و نزول کتب آسمانی و در نوع متکامل آن دین مبین اسلام؛ نیز در این میان تأثیرات عمیقی بر زندگانی بشر به جای گذاشته و شیوه‌ها، روشها و ارزشهای مدیریتی را دستخوش تغییراتی مهم نموده است.

از مهمترین علل بعثت انبیاء تهذیب نفوس و تربیت انسان‌های مستعد و متعهدی است که با پیروی از پیامبران الهی، برای رسیدن به قله سعادت و کمال کوشش می‌کنند. به عبارتی هدف اصلی در مدیریت در اسلام انسان و تعالی اوست. و لازمه چنین امری، مکتبی بودن ماهیت آن می‌باشد. از دیگر سو اصول ثابت وحی، که مبتنی بر حق محوری، آخرت گرایی، عدالت طلبی و... است، مبانی مدیریت در اسلام را تشکیل میدهند و این خصوصیت متمایز دیگری است که علاوه بر مکتبی بودن ماهیت، می‌توان به آن اشاره کرد.

همچنین مدیریت اسلامی واجد خصوصیات و ویژگیهایی است که می‌تواند در موفقیت سازمانها نقش اساسی ایفا نماید، این ویژگیها در بطن دستورها، توصیه‌ها، نظرها و شیوه‌های قرآنی به کارگرفته شده توسط پیشوایان دین حضور و وجود عینی داشته است، ولی برای استفاده از آن در سطوح سازمانی و کاربردی کردن آنها در سازمانها، نیاز به کار پیشگامانه و دور از هراس و خودکم‌بینی صاحب‌نظران و عالمان مدیریت و تحقیق پژوهش مستمر می‌باشد.

مدیریت غربی به دلیل تواناییهای خاص اقتصادی و سیاسی خود در عرصه‌های مختلف توانسته سیطره نفوذ خود را بر کشورهای اسلامی اجحاف شود. در مدیریت اسلامی تمام جوانب و ابعاد در مورد مدیران و مرئوسین و روابط این دو گروه رعایت شده، در صورتی که ممکن است این موارد در مدیریت غربی تک بعدی باشد. بدین جهت لازم است تا در مورد مدیریت اسلامی و مدیریت غربی و وجوه تمایز و شباهت‌های پیرامون آن‌ها بررسی و تحقیق نموده تا بتوان با دیدگاهی بهتر، پژوهشهای لازم را انجام داد [۴].

یکی از پیامدهای مهم به هم ریخته شدن نظام ارزشی غرب، حاکم شدن مکتب اصالت نفع بر روند فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی است؛ معتقدین به این مکتب یک عمل را تا آنجا درست قلمداد می‌کنند که برای فرد یا افرادی، بیشترین منفعت و آسایش را سبب شود. به بیان دیگر، ملاک درستی یک عمل نتایج آن است نه شیوه انجام آن عمل؛ در واقع طرفداران این اندیشه، چهره اصلی هر عمل را که همانا انگیزه آن می‌باشد، بی‌بها جلوه داده‌اند. بدیهی است در این مکتب، میزان درستی نتیجه بستگی به میزان سوددهی آن دارد. بدین سان این تمدن بعد از انقلاب صنعتی به یک تمدن سود انگار تبدیل شده و در نتیجه زندگی بشر در غرب، صحنه رقابت تمام عیار سودمحوری شده است [۵].

روشن است که اصول مدیریت حاکم بر جوامع غربی را نمی‌توان مطلق پنداشت و یا کاربرد تمامی آن اصول را در جوامع مختلف مجاز دانست. اگر چه بکارگیری آن دسته تئوریهای غربی مدیریت که با آموزه‌های الهی تعارضی ندارند، و به جهت رفع حاجات علمی می‌باشند، خالی از اشکال است، اما اصل بر تدوین اصول مدیریت بر مبانی ارزش‌های الهی است که می‌توان آن را علم مدیریت اسلامی نامید و آن را اینگونه تعریف

در حوزه فرآیند مدیریت در دو بخش کتابخانه ای و میدانی انجام گرفته است. در تحقیق حاضر حجم نمونه با توجه به رابطه کوکران برای هر دو گروه محاسبه گردیده است.

جدول (۱): تعداد و حجم نمونه آماری

افراد جامعه آماری	تعداد جامعه	حجم نمونه آماری
مدیران و مسئولین دانشگاهی	۱۴۰	۱۰۳
مدیران و مسئولین حوزوی	۹۳	۷۵

برای تهیه و تدوین مباحث نظری تحقیق، مطالعات کتابخانه ای با بهره گیری از مطالعه منابع فارسی و لاتین، کتب ترجمه شده و متون، مجلات، مقالات، روزنامه ها، مرتبط با موضوع تحقیق، از ابزار فیش برداری جمع آوری می شود.

بدین منظور نخست منابع مرتبط با موضوع تعیین شده سپس نگارنده به تحدید منابع و کشف درجه اعتبار هر یک همت گماشته و در مرحله بعد منابع و مآخذ تحقیق مطالعه گردیده و اطلاعات گردآوری شده به صورت موضوعی دسته بندی و طبقه بندی شده سو برای هریک عناوین مناسب و درخور انتخاب شده است.

از طرفی در بخش مطالعات میدانی پرسشنامه مورد نظر این تحقیق شامل دو بخش کلی است که بخش اول خصوصیات جمعیت شناختی پاسخگویان را مورد بررسی قرار می دهد و در بخش دوم سؤالات اصلی مربوط به ۱۰ مؤلفه مدیریت در ۳۸ گویه ارائه شده است.

در تحقیق حاضر به منظور بررسی روایی پرسشنامه، از روش اعتبار محتوا استفاده شده است. برای این منظور، با توجه به روایی ظاهری که پرسشنامه، پرسشنامه اولیه دارای ۵۴ گویه بود که در اختیار ۱۰ نفر از اساتید دانشگاهی و مدیران حوزه های علمیه قرار گرفت و با حذف و اصلاح برخی از گویه های پرسشنامه، تعداد ۳۸ سوال مورد تایید قرار گرفت.

برای بررسی پایایی محقق تعداد ۳۰ پرسشنامه توزیع و پس از جمع آوری، ضریب آلفای کرونباخ با استفاده از نرم افزار SPSS به مقدار ۰/۸۶۹ محاسب شد. که بیانگر اعتبار بالای پرسشنامه می باشد.

۳-۳- مدل مفهومی تحقیق

مدل مفهومی پژوهش (نشان داده شده در شکل (۱)) بر اساس مطالعات انجام شده و پیشینه های موجود با استناد به نظریه های علما و اندیشمندان مدیریت اسلام و غرب استخراج شده است و برای تأیید و ارائه مدل مفهومی، مصاحبه عمقی با خبرگان حوزه مدیریت به عمل آمد و خبرگان متغیرهای فوق را مورد تایید نهایی قرار دادند. لذا مدل فوق یک مدل محقق ساخته است.

در قسمت مرکز، مدیریت و در طرفین آن دو جنبه مورد بحث یعنی واژه های اسلام و غرب نشان داده شده اند.

در بخشهای بالا و پایین، مؤلفه های مفروض مشترک مدیریت در اسلام و غرب و در طرفین، مؤلفه های غیر مشترک قرار دارند.

ریزی، تصمیم گیری، سازماندهی، هماهنگی و کنترل را فلاحی صفدر آبادی در پژوهش بررسی تطبیقی مدیریت اسلامی با مدیریت غربی [۸] در دو بخش بیان می کند. در بخش سوم مدیریت اسلامی و مؤلفه های ذکر شده بررسی میشود و در بخش چهارم مقایسه مدیریت اسلامی و غربی و در پایان شامل نتیجه گیری می باشد.

سیزده ویژگی مهم مدیریت از دیدگاه اسلام، مانند ایمان به ارزش کار، امانت و تعهد، دانایی و توانایی، عدالت و دادگری در میان زیردستان، احترام به افکار دیگران و... ؛ سه عنصر هدف، اعضای سازمان و ابزار مدیریتی را برای برنامه ریزی در فرآیند مدیریت از دیدگاه قرآن را رنگریز و محرابی در کتاب "تئوری های مدیریت پیشرفته" بیان می کنند [۹].

نگاهی اسلامی به جنبه های متفاوت مدیریت و بررسی جنبه های مختلف مدیریت اسلامی در زندگی و مثالهای متعددی از مدیریت اسلامی مواردی است که ناصر جبنون بیان نموده است [۲۴] (۱۱#ن-۱) و (۲#ن-۵). محوریت بحثهای ارائه شده توسط وی، مبتنی بر قرآن کریم و سیره نبوی (ص) می باشد.

مدیران مسلمان، ابتدا اختیاراتشان را به آموزش های دینی می سپارند و سپس دانش و تجربه اکتسابی از این آموزش ها را به عنوان یک رویکرد کلی گرایانه برای مدیریت سازمان بدست می آورند و نتیجه این که مدیریت در اسلام به حد کفایت برای انطباق پذیری بر اساس شرایط و کسب همزمان بیشترین بهره وری در سازمان انعطاف پذیر است.

عباسی و همکاران [۲۵] (۱۱#ن-۱) و (۲#ن-۵) در پژوهشی تحت عنوان "مدل مدیریت اسلامی" به مدل مدیریت اسلامی پرداخته اند. با توجه به مرور ادبیات انجام شده می توان به این نکته اذعان نمود که هنوز مطالعه جامعی در خصوص تطبیق فرآیند مدیریت در اسلام با غرب انجام نشده است. این مقاله تلاش نموده تا نتایج انجام این موضوع مهم را از دو جنبه مطالعات کتابخانه ای و مطالعات میدانی گزارش نموده و موارد اشتراک و تفاوت مدیریت در اسلام و غرب را به تفصیل بیان نماید.

۳-۲- کلیات پژوهش

۳-۱- اهداف پژوهش

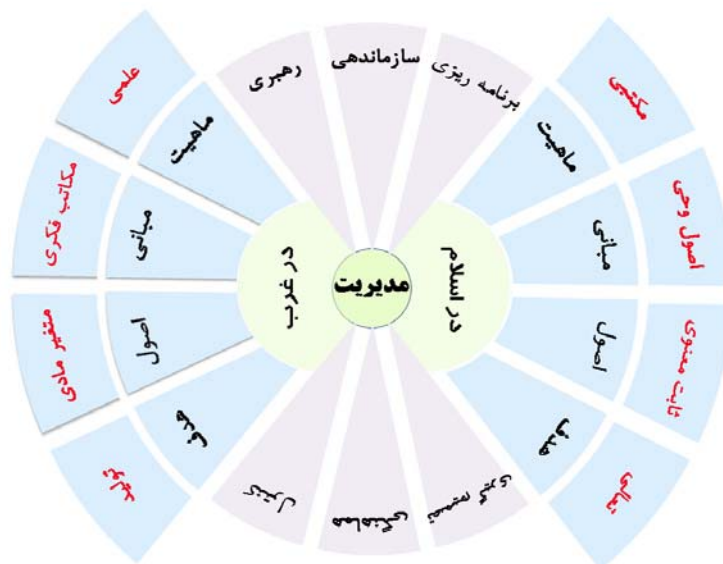
هدف اصلی پژوهش در این مقاله بررسی تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت و اهداف فرعی به شرح زیر تعریف شده اند:

- ارائه الگوی مفهومی مناسب مدیریت در اسلام و غرب،
- شناسایی ویژگی های مؤثری که مدیریت در اسلام و غرب در آن متفاوت هستند،
- شناسایی ویژگی هایی مؤثری که مدیریت در اسلام و غرب در آن متشابه هستند،
- تعیین میزان اهمیت هر یک از ویژگی های مؤثر مدیریت در اسلام و غرب.

۳-۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش و ماهیت توصیفی، پیمایشی می باشد که در آن مقایسه تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب

واژه های قرار گرفته روی محیط شکل، کلمات کلیدی ای می باشند که بیانگر تفاوت های بنیادین بین مدیریت در اسلام و غرب در هر مورد می باشند.

شکل (۱): مدل مفهومی پژوهش

۴- نتایج و یافته ها

۴-۱- تحلیل داده های کمی با آمار استنباطی

با توجه به اینکه متغیرهای مؤثر بر مدیریت دارای مقیاس رتبه ای می باشند، امکان ارائه میانگین و انحراف معیار نمی باشد و باید میانگین رتبه ها ارائه شود، به جای اینکه این شاخص جداگانه ارائه شود در قسمت آماری استنباطی ارائه شده است که درک جداول را نیز سهل تر می کند. قبل از بررسی فرضیه های پژوهش به منظور بررسی فرض نرمال بودن از آزمون کلموگراف سمیرنوف استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول (۲) نتایج آزمون کلموگراف سمیرنوف برای بررسی فرض نرمال بودن

(د # ۱-ن # ۳)

متغیر	مقدار Z	سطح معنی داری
ماهیت	۲/۰۷۲	۰/۰۰۰
مبانی	۱/۶۰۱	۰/۰۱۲
اصول	۱/۱۱۶	۰/۱۶۶
هدف	۱/۳۴۲	۰/۰۵۵
هدایت	۲/۳۳۰	۰/۰۰۰
برنامه ریزی	۱/۵۵۶	۰/۰۱۶
سازماندهی	۱/۷۵۸	۰/۰۰۴

تصمیم گیری	۱/۲۸۵	۰/۰۷۴
کنترل	۱/۱۵۶	۰/۱۳۸
هماهنگی	۲/۲۲۵	۰/۰۰۰

همچنان که از جدول (۲) مشخص می باشد، در متغیرهای ماهیت، مبانی، هدایت، برنامه ریزی، سازماندهی و هماهنگی (با توجه به Z بدست آمده برای هر متغیر) سطح معنی داری کوچکتر از ۰/۰۵ است و بنابراین داده ها نرمال نمی باشند. اما در سایر متغیرها فرض نرمال بودن رعایت شده است.

با توجه به اینکه مقیاس اندازه گیری متغیرها رتبه ای می باشد و در بعضی از متغیرها فرض نرمال بودن رعایت نشده است، از آزمون ناپارامتریک U من ویتنی که معادل T برای گروه های مستقل است، استفاده شد.

۴-۲- نتایج فرضیه های پژوهش

نتایج آزمون U من ویتنی برای فرضیه های پژوهشی ده گانه در خصوص مقایسه فرآیند مدیریت در اسلام و غرب در جدول (۳) نشان داده شده است.

لازم به ذکر است که سطح معنی داری برای فرضیه های پژوهشی ۱۴ و ۶ برابر ۵ درصد و برای بقیه فرضیه ها برابر ۱ درصد فرض شده است.

جدول (۳): نتایج آزمون U من ویتنی برای فرضیه های پژوهشی ده گانه در خصوص مقایسه فرآیند مدیریت در اسلام و غرب (د#۲-ن#۳)				
شماره سوال	میانگین رتبه های مدیران	مقدار Z	سطح معنی داری	
فرضیه پژوهشی اول: بین ماهیت مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)				
۱	حوزوی	-۲/۵۸۶	۰/۰۱۰	۱۰۰/۲۵
	دانشگاهی			۸۱/۶۷
۲	حوزوی	-۰/۱۸۳	۰/۸۵۵	۸۸/۷۳
	دانشگاهی			۹۰/۰۶
۳	حوزوی	-۰/۱۲۵	۰/۹۰۰	۸۸/۹۵
	دانشگاهی			۸۹/۹۰
۴	حوزوی	-۰/۲۶۶	۰/۰۰۰	۶۳/۳۷
	دانشگاهی			۱۰۸/۵۳
<p>Z به دست آمده در سوالات ۱ تا ۴ از مقدار Z جدول بزرگتر است و در سطح $(P \leq 0.05)$ معنی دار است. بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت در ماهیت مدیریت رد می شود. نتایج حاصل از جدول آزمون بیانگر این است که با توجه به دیدگاه پاسخگویان، ماهیت مدیریت در اسلام مکتبی، ماهیت مدیریت در غرب علمی، و میزان همبستگی ماهیت مکتبی در اسلام قویتر از میزان ماهیت علمی غرب با فرایند مدیریت می باشد. نتایج این فرضیه با مرجع مطالعه افجه ای [۶] همخوان و همسو می باشد.</p>				
فرضیه پژوهشی دوم: بین مبانی مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)				
۵	حوزوی	-۲/۷۲۱	۰/۰۰۷	۱۰۱/۱۷
	دانشگاهی			۸۱/۰۰
۶	حوزوی	-۱/۹۹۸	۰/۰۵۰	۹۷/۳۵
	دانشگاهی			۸۳/۷۸
۲۱	حوزوی	-۵/۶۰۳	۰/۰۰۰	۱۱۳/۷۳
	دانشگاهی			۷۱/۸۶
۲۲	حوزوی	-۴/۹۳۳	۰/۰۰۰	۶۸/۱۱
	دانشگاهی			۱۰۵/۰۸
<p>Z به دست آمده از سوالات بزرگتر از Z جدول می باشد و در سطح $(P \leq 0.05)$ معنی دار است. براساس میانگین رتبه ها مدیران حوزوی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که مبانی مدیریت در اسلام بر اصول ثابت وحی متکی است و بر همین اساس، مبانی مدیریت در غرب بر نظریات و مکاتب فکری مختلف اتکا دارد. همچنین مدیران دانشگاهی نسبت به مدیران حوزوی معتقدند که ابزار و تکنیکهای مدیریت در غرب بر اساس قوانین و ضوابط تعریف شده در هر مکتب فکری است. بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت در مبانی مدیریت رد می شود. نتایج بدست آمده از فرضیه حاضر با نتایج مرجع مطالعه مکارم شیرازی [۱۰] همخوان می باشد</p>				
فرضیه پژوهشی سوم: بین اصول مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)				
۷	حوزوی	-۵/۰۷۵	۰/۰۰۰	۱۱۱/۳۰
	دانشگاهی			۷۳/۶۳
۸	حوزوی	-۲/۲۹۹	۰/۰۲۱	۷۹/۵۰
	دانشگاهی			۹۶/۷۸
۹	حوزوی	-۳/۹۶۶	۰/۰۰۰	۱۰۶/۵۵
	دانشگاهی			۷۷/۰۹
۱۰	حوزوی	-۱/۴۷۴	۰/۱۴۰	۸۹/۳۹
	دانشگاهی			۹۳/۹۵

۰/۰۰۰	-۴/۹۹۱	۶۷/۷۰	حوزوی	۱۱
		۱۰۵/۳۷	دانشگاهی	
۰/۱۵۶	-۱/۴۱۸	۹۵/۳۵	حوزوی	۱۲
		۸۵/۲۴	دانشگاهی	

Z به دست آمده در سوالات ۷، ۸، ۹ و ۱۱ بزرگتر از Z جدول می باشد و در سطح ($P \leq 0/05$) معنی دار است. براساس میانگین رتبه ها مدیران حوزوی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که اصول مدیریت در اسلام مبتنی بر جهان بینی اسلامی و اصول ارزشی مدیریت در اسلام ثابت، معنوی و بر اساس دستورات قرآن می باشد. همچنین پاسخگویان معتقدند که اصول مدیریت در غرب حاصل تجربه عملی و یا نهایتاً مطالعات است و اصول ارزشی مدیریت در اسلام بر اساس سود گرایی است. بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت در اصول مدیریت رد می شود. اصول مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب مبتنی بر اصول ثابت معنوی و اصول مدیریت در غرب مبتنی بر اصول متغیر مادی است که بیانگر قوی تر بودن میزان همستگی اصول ثابت معنوی در اسلام با فرآیند مدیریت است. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مرجع مطالعه مشرف جوادی [۱۱] همخوان و همراستا می باشد.

فرضیه پژوهشی چهارم: بین هدف مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)

۰/۰۰۰	-۵/۳۱۵	۱۱۲/۳۲	حوزوی	۱۳
		۷۲/۸۸	دانشگاهی	
۰/۲۲۵	-۱/۲۱۴	۹۴/۶۲	حوزوی	۱۴
		۸۵/۷۷	دانشگاهی	
۰/۹۲۸	-۰/۰۹۰	۸۹/۱۱	حوزوی	۱۵
		۸۹/۷۹	دانشگاهی	
۰/۵۹۹	-۰/۵۲۶	۸۷/۳۲	حوزوی	۱۶
		۹۱/۰۹	دانشگاهی	
۰/۰۰۰	-۵/۱۱۴	۱۱۰/۲۷	حوزوی	۱۹
		۷۴/۳۸	دانشگاهی	
۰/۰۲۲	-۲/۲۹۳	۹۸/۹۰	حوزوی	۲۰
		۸۲/۶۶	دانشگاهی	

Z به دست در سوالات ۱۳، ۱۹ و ۲۰ بزرگتر از Z جدول می باشد و در سطح ($P \leq 0/05$) معنی دار است. براساس میانگین رتبه ها، مدیران حوزوی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که رسالت مدیریت در اسلام تعالی انسان و تولید (با تکیه بر اصل عدالت محوری)، انگیزه در مدیریت در اسلام، خدمت به خلق خدا و کسب رضایت الهی و انگیزه در مدیریت در غرب، فرماندهی و حکومت، افزایش تولید و سود بیشتر است. بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت در هدف مدیریت رد می شود. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می باشد.

فرضیه پژوهشی پنجم: بین برنامه ریزی در مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)

۰/۰۰۰	-۴/۵۱۵	۱۰۸/۷۷	حوزوی	۲۳
		۷۵/۴۷	دانشگاهی	
۰/۲۳۳	-۱/۱۹۳	۹۴/۴۷	حوزوی	۲۴
		۸۵/۸۸	دانشگاهی	
۰/۰۰۰	-۵/۶۴۷	۱۱۴/۱۰	حوزوی	۲۵
		۷۱/۵۹	دانشگاهی	
۰/۰۱۰	-۲/۵۶۱	۷۸/۴۱	حوزوی	۲۶
		۹۷/۵۸	دانشگاهی	

Z به دست آمده در سوالات ۲۳، ۲۵ و ۲۶ بزرگتر از Z جدول می باشد و در سطح ($P \leq 0/01$) معنی دار است. براساس میانگین رتبه ها، مدیران معتقدند که برنامه ریزی مدیریت در اسلام بر اساس جهان بینی، ایدئولوژی اسلامی و عوامل معنوی و همچنین برنامه ریزی مدیریت در اسلام بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت است. همچنین مدیران معتقدند که برنامه ریزی مدیریت در غرب بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت می باشد. بنابراین در مورد برنامه ریزی مدیریتی تفاوت فاحشی

در دیدگاه‌ها وجود ندارد. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می‌باشد.

فرضیه پژوهشی ششم: بین سازماندهی در مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)

۰/۸۲۲	-۰/۲۲۵	۸۸/۵۲	حوزوی	۲۷
۰/۷۵۴	-۰/۲۱۷	۹۰/۲۱	دانشگاهی	
۰/۰۰۳	-۲/۹۸۸	۱۰۲/۴۵	حوزوی	۲۸
		۸۰/۰۷	دانشگاهی	

Z به دست آمده در سؤال ۲۷ کوچکتر از Z جدول می‌باشد و معنی دار نیست ($P > ۰/۰۵$). ولی در سؤال ۲۸، Z به دست آمده بزرگتر از Z جدول و در سطح ($P \leq ۰/۰۱$) معنی دار است. براساس میانگین رتبه‌ها، مدیران حوزی نسبت به مدیران دانشگاهی معتقدند که سازماندهی در مدیریت در غرب، مبتنی بر اصل تمرکز است. بنابراین فرض صفر در این مورد رد می‌شود. به عبارتی سازماندهی در مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب بر اساس تمرکز و سازماندهی در مدیریت در غرب غیر متمرکز است. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می‌باشد.

فرضیه پژوهشی هفتم: بین هدایت (رهبری) در مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)

۰/۰۰۰	-۵/۸۲۶	۱۱۳/۴۰	حوزوی	۳۷
		۷۲/۱۰	دانشگاهی	
۰/۰۰۱	-۳/۲۰۸	۱۰۲/۴۷	حوزوی	۳۸
		۸۰/۰۶	دانشگاهی	

Z به دست آمده از این سوالات بزرگتر از Z جدول می‌باشد و در سطح ($P \leq ۰/۰۱$) معنی دار است. براساس میانگین رتبه‌ها، مدیران حوزی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که الگوهای مدیریتی در مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب انسان‌های وارسته و رستگار و الگوهای مدیریتی در مدیریت در غرب، قطب‌های قدرت اقتصادی و سیاسی می‌باشند. بنابراین فرض صفر رد می‌شود. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می‌باشد.

فرضیه پژوهشی هشتم: بین تصمیم‌گیری در مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)

۰/۰۰۰	-۴/۷۷۹	۶۸/۵۹	حوزوی	۱۷
		۱۰۴/۷۳	دانشگاهی	
۰/۰۰۰	-۴/۸۵۴	۱۰۸/۷۷	حوزوی	۱۸
		۷۵/۴۷	دانشگاهی	
۰/۰۰۰	-۷/۲۷۰	۱۲۰/۷۱	حوزوی	۲۹
		۶۶/۷۸	دانشگاهی	
۰/۷۷۸	-۰/۲۰۵	۸۶/۵۲	حوزوی	۳۰
		۹۵/۴۲	دانشگاهی	

Z به دست آمده در سوالات ۱۷، ۱۸ و ۲۹ بزرگتر از Z جدول می‌باشد و در سطح ($P \leq ۰/۰۱$) معنی دار است. نیز Z بدست آمده در سؤال ۳۰ از Z جدول کوچکتر است و در سطح ($P > ۰/۰۵$) معنی دار نیست. پس براساس میانگین رتبه‌ها، مدیران حوزی معتقدند که فرآیند تصمیم‌گیری در مدیریت در غرب و اسلام به ترتیب مبتنی بر منافع مادی و تصمیم‌گیری در مدیریت در اسلام، و مبتنی بر مشورت (شوری)، از پایین به بالا می‌باشد. از طرف دیگر مدیران دانشگاهی معتقدند که فرآیند تصمیم‌گیری در مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب مبتنی بر منافع مادی می‌باشد و تصمیم‌گیری در مدیریت در غرب، و بر مشورت (شوری)، از پایین به بالا نمی‌باشد. به عبارتی تصمیم‌گیری در مدیریت در اسلام بیشتر از پایین به بالا و مبتنی بر مشورت می‌باشد اما هم در مدیریت اسلامی و هم در مدیریت غربی فرآیند تصمیم‌گیری مبتنی بر منافع مادی است. بنابراین در مورد تصمیم‌گیری در مدیریت تفاوت در دیدگاه مدیران حوزی و دانشگاهی از لحاظ آماری معنی دار است و فرض صفر رد می‌شود. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می‌باشد.

فرضیه پژوهشی نهم: بین هماهنگی در مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (تأیید فرض صفر)				
۳۵	حوزوی	۱۱۱/۷۹	-۵/۱۸۲	۰/۰۰۰
	دانشگاهی	۷۳/۲۷		
۳۶	حوزوی	۱۰۲/۴۲	-۵/۳۹۵	۰/۰۱
	دانشگاهی	۷۵/۱۹		

Z به دست آمده بزرگتر از Z جدول می باشد و در سطح (P≤۰/۰۱) معنی دار است. براساس میانگین رتبه ها، مدیران حوزوی و دانشگاهی معتقدند که فرآیند هماهنگی در مدیریت در اسلام و غرب، موضوعیت دارد و فرض صفر قابل قبول است. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می باشد.

فرضیه پژوهشی دهم: بین کنترل در مدیریت در اسلام و غرب تفاوت وجود دارد. (رد شدن فرض صفر)				
۳۱	حوزوی	۱۱۵/۲۶	-۵/۹۸۵	۰/۰۰۰
	دانشگاهی	۷۰/۷۴		
۳۲	حوزوی	۶۷/۵۹	-۴/۹۷۸	۰/۰۰۰
	دانشگاهی	۱۰۵/۴۵		
۳۳	حوزوی	۱۰۸/۰۲	-۴/۲۵۳	۰/۰۰۰
	دانشگاهی	۷۶/۰۱		
۳۴	حوزوی	۹۴/۲۵	-۱/۵۱۶	۰/۱۰۶
	دانشگاهی	۸۷/۲۲		

Z به دست آمده در سوال ۳۱ تا ۳۳ بزرگتر از Z جدول می باشد و در سطح (P≤۰/۰۱) معنی دار است. براساس میانگین رتبه ها، مدیران حوزوی معتقدند که کنترل و ارزیابی در مدیریت در اسلام، درونی(تقوی)، ارجح بر کنترل بیرونی و سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت در اسلام بستگی به مخاطب دارد. از طرف دیگر مدیران دانشگاهی نیز معتقدند که کنترل و ارزیابی در مدیریت در غرب، بیرونی، ارجح بر کنترل درونی (خود کنترلی) است، اما سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت در غرب بستگی به مخاطب ندارد. به عبارتی در مدیریت در اسلام، ارزیابی و کنترل بیشتر درونی و در مدیریت در غرب ارزیابی و کنترل بیشتر بیرونی می باشد. بنابراین در مورد کنترل در مدیریت، تفاوت در دیدگاه مدیران حوزوی و دانشگاهی از لحاظ آماری معنی دار است و فرض صفر رد می شود. نتایج به دست آمده از این فرضیه با مراجع مطالعه رنگریز و محرابی [۹] و همچنین با تحقیق شهریاری و نجابتبخش اصفهانی [۷] همخوان و همراستا می باشد.

اصول ارزشی مدیریت در اسلام بر اساس سود گرایی است. اصول مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب مبتنی بر اصول ثابت معنوی و اصول متغیر مادی است که بیانگر قوی تر بودن میزان همبستگی اصول ثابت معنوی در اسلام با فرآیند مدیریت است. نتایج با مرجع [۱۱] همخوان و همراستا می باشد.

فرضیه پژوهشی ۴: مدیران حوزوی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که رسالت مدیریت در اسلام تعالی انسان و تولید (با تکیه بر اصل عدالت محوری)، انگیزه در مدیریت در اسلام، خدمت به خلق خدا و کسب رضایت الهی و انگیزه در مدیریت در غرب، فرماندهی و حکومت، افزایش تولید و سود بیشتر است. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد.

فرضیه پژوهشی ۵: برنامه ریزی مدیریت در اسلام بر اساس جهان بینی، ایدئولوژی اسلامی و عوامل معنوی و همچنین برنامه ریزی مدیریت در اسلام بر اساس اصول علمی برنامه ریزی است. برنامه ریزی مدیریت در غرب بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت می باشد. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد.

مهمترین نتایج حاصل از جدول فوق برای هر کدام از فرضیه ها به صورت زیر می باشند: (د-۲#-۳#)

فرضیه پژوهشی ۱: ماهیت مدیریت در اسلام مکتبی، ماهیت مدیریت در غرب علمی، و میزان همبستگی ماهیت مکتبی در اسلام بیشتر از میزان ماهیت علمی غرب با فرآیند مدیریت می باشد. نتایج با مرجع [۶] همخوان و همسو می باشد.

فرضیه پژوهشی ۲: مدیران حوزوی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که مبانی مدیریت در اسلام بر اصول ثابت وحی متکی است، مبانی مدیریت در غرب بر نظریات و مکاتب فکری مختلف اتکاء دارد، مدیران دانشگاهی نسبت به مدیران حوزوی معتقدند که ابزار و تکنیکهای مدیریت در غرب بر اساس قوانین و ضوابط تعریف شده در هر مکتب فکری است. نتایج با مرجع [۱۰] همخوان می باشد.

فرضیه پژوهشی ۳: مدیران حوزوی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که اصول مدیریت در اسلام مبتنی بر جهان بینی اسلامی و

اصول ارزشی مدیریت در اسلام ثابت، معنوی و بر اساس دستورات قرآن می باشد. اصول مدیریت در غرب حاصل تجربه عملی یا مطالعات است و

فرضیه پژوهشی ۹: فرآیند هماهنگی در مدیریت در اسلام و غرب، موضوعیت دارد. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد. فرضیه پژوهشی ۱۰: مدیران حوزی معتقدند که کنترل و ارزیابی در مدیریت در اسلام، درونی (تقوی)، ارجح بر کنترل بیرونی و سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت در اسلام بستگی به مخاطب دارد. مدیران دانشگاهی معتقدند که کنترل و ارزیابی در مدیریت در غرب، بیرونی، ارجح بر کنترل درونی (خود کنترلی) است، اما سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت در غرب بستگی به مخاطب ندارد. در مدیریت در اسلام، ارزیابی و کنترل بیشتر درونی و در مدیریت در غرب ارزیابی و کنترل بیشتر بیرونی می باشد. در مورد کنترل در مدیریت، تفاوت در دیدگاه مدیران حوزی و دانشگاهی از لحاظ آماری معنی دار است. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد.

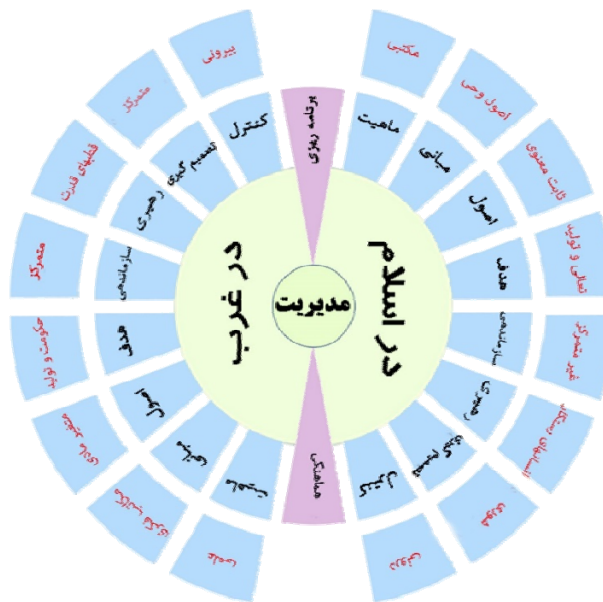
(۳#د-۲#ن)

جدول (۴) رتبه بندی ویژگی های مدیریت در اسلام و غرب بر اساس اهمیت مؤلفه های مختلف را نشان می دهد.

فرضیه پژوهشی ۶: مدیران حوزی نسبت به مدیران دانشگاهی معتقدند که سازماندهی در مدیریت در غرب، مبتنی بر اصل تمرکز است. سازماندهی در مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب بر اساس تمرکز و غیر متمرکز است. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد. فرضیه پژوهشی ۷: مدیران حوزی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که الگوهای مدیریتی در مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب انسان های وارسته و رستگار و قطب های قدرت اقتصادی و سیاسی می باشند. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد. فرضیه پژوهشی ۸: مدیران حوزی معتقدند که فرآیند تصمیم گیری در مدیریت در غرب و اسلام به ترتیب مبتنی بر منافع مادی و بر مشورت (شوری)، از پایین به بالا می باشد. مدیران دانشگاهی معتقدند که فرآیند تصمیم گیری در مدیریت در اسلام و غرب به ترتیب مبتنی بر منافع مادی و بر مشورت (شوری)، از پایین به بالا نمی باشد. تصمیم گیری در مدیریت در اسلام بیشتر از پایین به بالا و مبتنی بر مشورت می باشد اما هم در مدیریت اسلامی و هم در مدیریت غربی فرآیند تصمیم گیری مبتنی بر منافع مادی است. در مورد تصمیم گیری در مدیریت تفاوت در دیدگاه مدیران حوزی و دانشگاهی از لحاظ آماری معنی دار است. نتایج با مراجع [۷] و [۹] همخوان و همراستا می باشد.

جدول (۴): رتبه بندی ویژگی های مدیریت در اسلام و غرب بر اساس اهمیت مؤلفه ها

مدیریت در اسلام		مؤلفه ها	مدیریت در غرب	
ترتیب	میانگین رتبه		میانگین رتبه	ترتیب
۸	۹۰/۹۶	ماهیت مدیریت	۸۹/۶	۷
۶	۹۱/۹۴	مبانی مدیریت	۸۸/۵۸	۸
۷	۹۱/۸۲	اصول مدیریت	۹۰/۲۹	۵
۴	۹۲/۴۶	هدف مدیریت	۹۰/۴۸	۴
۳	۹۲/۷۵	برنامه ریزی	۹۱/۲۶	۳
۵	۹۲/۱۲	سازماندهی	۹۰/۱۷	۶
۱۰	۸۹/۳۶	هدایت (رهبری)	۹۱/۲۶	۳
۱	۹۳/۷۴	تصمیم گیری	۹۲/۱۲	۲
۲	۹۳	هماهنگی	۸۶/۵۲	۹
۹	۹۰/۳۰	کنترل	۹۲/۵۳	۱

شکل (۲): مدل نهایی تحقیق با توجه به نتایج آزمون فرضیه ها

۵- نتیجه‌گیری (۱۱۵-ن-۴) و (۲۲۵-ن-۴)

مدیریت اسلامی واجد خصوصیات و ویژگیهایی است که می‌تواند در موفقیت سازمانها نقش اساسی ایفا نماید. این ویژگیها در بطن دستورها، توصیه‌ها، نظرها و شیوه‌های قرآنی به کارگرفته شده و توسط پیشوایان دین حضور و وجود عینی داشته، ولی برای استفاده از آن در سطوح سازمانی و کاربردی کردن آنها، نیاز به کار پیشگامانه و دور از هراس و خود کم‌بینی صاحب‌نظران و عالمان مدیریت و تحقیق پژوهش مستمر در این زمینه دارد.

در هر حال مدیران در هر جامعه ای، از جمله جامعه اسلامی نیاز به برنامه‌ریزی، سازماندهی، کنترل و به کار بردن تکنیکها و روشهای مرسوم دارند و از این جهت این شیوه‌ها تا حدود زیادی به هم شباهت دارند. ولی مدیریت اسلامی به لحاظ توجه به زمینه‌های دیگری که تاکنون کمتر مورد توجه مدیریت غربی قرار گرفته است بر مدیریت غربی ارجحیت دارد و می‌تواند در این زمینه مبانی نظری قابل توجهی در اختیار دانش پژوهان قرار دهد تا با استفاده از آنها، نسبت به کاربردی کردن این نظریه‌ها در سطوح سازمانی اقدام کرد.

بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته مهمترین نکات در خصوص مؤلفه‌های مدیریت در اسلام در مقایسه با مدیریت در غرب به صورت جدول (۵) قابل ارائه می‌باشد، که نتیجه بررسی منابع مختلف داخلی و خارجی در حوزه مدیریت بوده و بیانگر تفاوت‌های مدیریت در اسلام و غرب به صورت کلیدی در مؤلفه‌های مورد مطالعه است. این موارد با

پژوهش رحیمی نیک [۱۲] (۱۱۵-ن-۴) و (۲۲۵-ن-۴) تحت عنوان بررسی تطبیقی مدیریت اسلامی و سایر مکاتب مدیریتی، مطالعات انجام شده توسط بهارستانی [۱۳] (۱۱۵-ن-۴) و (۲۲۵-ن-۴) در مقاله مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و مدیریت رایج که به بیان تفاوت از زاویه‌ای دیگر پرداخته، همراستا و همخوان است. نیز با مطالعات افجه‌ای [۶] در خصوص که مکتبی بودن ماهیت مدیریت در اسلام را بیان نموده و با پرداختن به فلسفه علوم مکتبی آن را تشریح نموده و فلاحی صفدرآبادی [۸] که با روشی متفاوت در پژوهش تطبیقی خود مقایسه این دو مدیریت را بازگو کرده و وظایف مدیریت را برای شرکت‌های چینی، آمریکایی و ژاپنی در مؤلفه‌هایی مانند برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، ساختار و ... تحلیل نموده است، مطابقت دارد.

در این مقاله همچنین نتایج حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای (جدول ۵) انجام شده در پژوهش حاضر در خصوص فرآیندهای مدیریت در اسلام و غرب که به نوبه خود در این زمینه منحصر به فرد می‌باشد، بیان شد. به صورت خلاصه نتایج مطالعات میدانی بر اساس دیدگاه پاسخگویان بیانگر آن است که:

- با توجه به ماهیت مدیریت در اسلام مکتبی و ماهیت مدیریت در غرب علمی می‌باشد.
- براساس میانگین رتبه‌ها، مدیران حوزی نسبت به مدیران دانشگاهی بیشتر معتقدند که مبانی مدیریت در اسلام بر اصول ثابت وحی متکی است و بر همین اساس مبانی مدیریت در غرب بر نظریات و قوانین تعریف شده در مکاتب مختلف فکری متکی می‌باشد.

باشد.
 - اصول مدیریت در اسلام مبتنی بر جهان بینی اسلامی و اصول ارزشی مدیریت در اسلام، ثابت، معنوی و بر اساس دستورات قرآن می باشد.
 - همچنین پاسخگویان معتقدند که اصول مدیریت در غرب حاصل تجربه عملی و یا نهایتاً مطالعات است.

جدول (۵): مدل تحلیلی مدیریت در اسلام و غرب (۲-۴#ن-۴#)

ردیف	عنوان	مدیریت در اسلام	مدیریت در غرب	توضیحات	
				در اسلام	در غرب
۱	ماهیت	مکتبی	علمی	ارائه راه حل مطابق اصول و ارزش ها با مفهوم عدالت خواهی	دانش که مفسر پدیده ها مختلف را و روابط آنها را تعیین می کند.
۲	مبانی	اصول ثابت وحی و دین اسلام	نظریات و مکاتب فکری مختلف	مبتنی بر حق محوری، آخرت گرایی، عدالت طلبی... (اصول اسلامی و فرامین الهی) میباشد.	مبتنی بر ارزش های مادی میباشد و حاصل حس، تجربه و آزمایش و مطالعات میدانی است.
۳	اصول مدیریت	مبتنی بر اصول دین و جهان بینی اسلامی	حاصل تجربه عملی و یا نهایتاً مطالعات میدانی	شامل اصول ثابت توحید، معاد، نبوت می باشد.	اصول متفاوت و متغیر مطرح شده توسط مدیریتی ه پردازان علم مدیریت
۴	اصول ارزشی	ثابت، معنوی، و بر اساس دستورات قرآن	متغیر، مادی، و بر اساس سود گرایی	منعطف از اصول ثابت و بدون تغییر. از نظر مصادیق متغیر و انعطاف پذیرند.	تغییرات بنیادی اصول متغیر و اقتصادی، تابع بر اساس شرایط زمان و مکان دارند.
۵	رسالت	تعالی انسان و تولید (با تکیه بر اصل عدالت محوری)	تولید	علوم رفتاری تا آنجا استفاده میشود که در برای خدمت تعالی انسان باشد.	علوم رفتاری تا آنجا استفاده می شود که در خدمت برای افزایش بهره وری و رشد و توسعه سازمانی باشد.
۶	هدف	کمال و قرب الهی	منافع مادی	با آموزه های دینی و پرورش بُعد معنوی در انسان	با تولید و سود بیشتر
۸	انگیزه	خدمت به مردم خلق خدا و کسب رضایت الهی	فرماندهی و حکومت کردن، افزایش تولید و سود بیشتر	اولویت با انگیزه های معنوی قوی می باشد.	اولویت با انگیزه های مادی قوی ترین انگیزه می باشد.
۹	مفهوم مدیریت	امانتی از طرف از خدا به انسان	حق طبیعی فرد یا برگزیدگان مردم	مدیریت از دیدگاه اسلام تکلیف و مسؤلیت تفویض شده می باشد.	مدیریت از دیدگاه غرب به عنوان یک حق است و پست و مقام اجتماعی تلقی می شود.
۱۰	ابزار	ضوابط اصول و احکام اسلامی	قوانین و ضوابط متغیر فردی یا گروهی	اصول و احکام اسلامی نشأت گرفته از قرآن و سنت	قوانین و ضوابط متغیر تحت با عنوان تئوری های علم مدیریت از طرف فردی یا گروهی
۱۱	نقش مدیر	ارشادی و اجرایی	اجرایی	مدیر در اسلام بیشتر وقت خود را مدیر صرف هدایت رفتار و روحیات انسان مشغول در افراد سازمان میکند. است. تغییر و تأثیر جزء وظایف اوست. (نقش رهبری)	مدیریت علمی تمرکز تلاش و وقت خود را بر افزایش تولید و سود بیشتر می گذارد. در چارچوب تعیین شده انجام وظیفه می کند.
۱۲	برنامه ریزی	برنامه ریزی بر اساس جهان بینی و ایدئولوژی اسلامی، عوامل معنوی و اصول علمی در مدیریت	بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت	عوامل معنوی: توکل و دعا	اصول برنامه ریزی: هدف، اعضا، سازمان، ابزار مدیریتی
۱۳	سازماندهی	غیر متمرکز	متمرکز و غیر متمرکز	با توجه به اعتقاد اسلام به شایسته سالاری و شوری (مشورت)، از نوع غیر متمرکز می باشد.	با توجه به نوع سیستم مدیریتی اتخاذ شده هر دو نوع سازماندهی مشاهده می شود.
۱۴	تصمیم گیری	از پایین به بالا، لزوماً مبتنی بر مشورت (شوری)	لزوماً از پایین به بالا و مشورتی نمی باشد.	ارزشهای اسلامی محور تصمیم گیری. ایجاد تعهد اخلاقی و وجدان کاری برای کارکنان جهت مشارکت در تصمیم گیری	ارزش های مادی محور تصمیم گیری و اجراء سبک های مختلف تصمیم گیری (افقی، عمودی، مشارکتی و...)
۱۵	کنترل و ارزیابی	ارجحیت کنترل درونی (تقوی) ارجح بر کنترل	ارجحیت کنترل بیرونی ارجح بر کنترل درونی	خود کنترلی: با آگاهی به نظارت خداوند بر همه امور و وجدان	کنترل بیرونی: با سیستم های کنترل مستقیم و غیر مستقیم و مخفی

ن#	بیرونی	(خود کنترلی)	بیدار هر فرد	ن#
۱۶	سیستم جبران خدمت	میزان پاداش و تنبیه متناسب با خدمت و عدم وابستگی به مخاطب ندارد و است.	میزان پاداش و تنبیه وابسته گی به مخاطب دارد.	۴، ۲۲] [۱#د-۱#ن و (۵#د-۲#ن)
۱۷	تبلیغات (رقابت)	بر مبنای صداقت و رفع نیاز واقعی جامعه	تبلیغات آزاد و ایجاد میل کاذب	۱۷، ۲۰] [۱#د-۱#ن و (۵#د-۲#ن)
۱۸	مفهوم آزادی	آزادی از هوای نفس	آزادی انتخاب، که بیشتر تابع امیال نفسانی است.	۱۰، ۲۱، ۲۳] [۱#د-۱#ن و (۵#د-۲#ن)
۱۹	الگوهای مدیریتی	انسان های وارسته و رستگار	ملاک صحت عمل افراد، اطاعت از دستوره‌های الهی و جلب رضایت خداوند می باشد.	۳، ۹، ۱۶، ۲۱] [۱#د-۱#ن و (۵#د-۲#ن)
۲۰	روابط انسانی	مبتنی بر مبنای فلسفه اخلاق، ثابت می باشد.	مبتنی بر مبنای رفتار اخلاقی، اقتضایی می باشد.	۱۷، ۲۰] [۱#د-۱#ن و (۵#د-۲#ن)

شکل پیش فرض و محقق ساخته (شکل ۱) و اعمال نتایج مطالعات میدانی بر آن می توان، شکل (۲) را ارائه داد. در این شکل قسمتهای بنفش رنگ، مؤلفه های مشابه و بخش های آبی رنگ، تفاوت ها را نمایش داده اند. واژه هایی که در حاشیه و قسمت بیرونی قرار گرفته اند بیانگر دلایل تفاوت ها در مؤلفه ها می باشند. نتایج مهم در این خصوص آن است که:

- مدیریت در اسلام با مدیریت در غرب به لحاظ ویژگی های مؤثر ماهیت، مبانی، اصول و هدف، دارای تفاوت های بنیادین و در برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری، تصمیم گیری، کنترل و هماهنگی که از مؤلفه های اصلی حوزه مدیریت هستند، در روش اجرا متفاوت می باشند.
- کمترین تفاوتها در مؤلفه های برنامه ریزی و هماهنگی می باشد که می توان از آن صرف نظر نمود و به عنوان تشابه از آنها نام برد. با توجه به موارد گفته شده می توان پیشنهادات کاربردی زیر را ارائه داد:
- با وجود شباهتهای عمیق و اساسی در نگرش دو مجموعه دانشگاهی و حوزوی به مقوله مدیریت در اسلام و غرب و مؤلفه های مؤثر در این زمینه (به لحاظ فکری و ماهوی)، هنوز برخی تفاوتها در این مقوله (به لحاظ اجرایی و کنترلی) قابل توجه است. نظر به نقش اساسی مدیریت در راهبری جامعه اسلامی و تأثیر آن در نیل به اهداف عالی جامعه، استمرار تبادلات و افزایش تعاملات فکری بین این دو مجموعه، به عنوان راه حل اساسی در این زمینه پیشنهاد می شود.
- تلاش برای اجرایی نمودن بیشتر اصول و ارزشهای اسلامی در مبحث مدیریت در اسلام در سازمان ها، با تأکید بر عدم وابستگی سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت به مخاطب.
- اخذ روش ها و راهکارهای موفق مدیریت غربی و اجرا نمودن آنها در سازمان ها به طوری که مغایر با اصول و ارزشهای اسلامی

- رسالت مدیریت در اسلام تعالی انسان و تولید (با تکیه بر اصل عدالت محوری)، انگیزه در مدیریت در اسلام، خدمت به خلق خدا و کسب رضایت الهی و انگیزه در مدیریت در غرب، فرماندهی و حکومت کردن، افزایش تولید و سود بیشتر است.
 - براساس میانگین رتبه ها، مدیران معتقدند که برنامه ریزی مدیریت در اسلام بر اساس جهان بینی، ایدئولوژی اسلامی و عوامل معنوی و همچنین بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت است. نیز مدیران دانشگاهی معتقدند که برنامه ریزی مدیریت در غرب بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت و سازماندهی در مدیریت در غرب، مبتنی بر اصل تمرکز است.
 - مدیران حوزی بیشتر معتقدند که الگوهای مدیریتی در اسلام، انسان های وارسته و رستگار و الگوهای مدیریتی در مدیریت در غرب، قطب های قدرت اقتصادی و سیاسی می باشند و فرآیند تصمیم گیری در مدیریت در غرب مبتنی بر منافع مادی و تصمیم گیری در مدیریت در اسلام مبتنی بر مشورت (شوری) می باشد. از طرف دیگر مدیران دانشگاهی معتقدند که فرآیند تصمیم گیری در مدیریت در اسلام مبتنی بر منافع مادی می باشد و تصمیم گیری عمدتاً در مدیریت در غرب، مبتنی بر مشورت (شوری) نمی باشد. همچنین فرآیند هماهنگی در مدیریت در اسلام و غرب موضوعیت دارد.
 - مدیران حوزی معتقدند که کنترل و ارزیابی در مدیریت در اسلام، درونی (تقوی)، ارجح بر کنترل بیرونی و سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت در اسلام بستگی به مخاطب دارد. از طرف دیگر مدیران دانشگاهی نیز معتقدند که کنترل و ارزیابی در مدیریت در غرب، بیرونی، ارجح بر کنترل درونی (خود کنترلی) اما سیستم جبران خدمت (میزان پاداش و تنبیه) در مدیریت در غرب بستگی به مخاطب ندارد.
- همچنین از مطالعه نتایج میدانی ارائه شده در جدول (۵) و مقایسه آن با

[۱۰] مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۹۱)، مدیریت و فرماندهی در اسلام، نسل جوان، قم.

[۱۱] مشرف جواد، محمد حسین، (۱۳۷۸)، اصول و متون مدیریت در اسلام، انتشارات نور علم، تهران.

[۱۲] رحیمی نیک، اعظم، (۱۳۷۷)، مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و سایر مکاتب مدیریتی، مرکز تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.

[۱۳] بهارستان، جلیل، (۱۳۸۳)، مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و مدیریت رایج، فصلنامه مدرس علوم انسانی، ویژه نامه مدیریت، ۳۷-۱.

[۱۴] مصباح یزدی، محمد تقی، (۱۳۷۶)، پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم.

[۱۵] نجاری، رضا، (۱۳۹۲)، مبانی مدیریت اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ پنجم.

[۱۶] احمدی، مسعود، (۱۳۸۹)، مدیریت اسلامی (اصول، مبانی، مفاهیم و الگوها)، نشر پژوهش‌های فرهنگی، تهران، چاپ پنجم.

[۱۷] علی احمدی، علیرضا، (۱۳۸۳)، مبانی و اصول مدیریت اسلامی، تولید دانش، تهران، چاپ اول.

[۱۸] نقی پور، ولی الله، (۱۳۸۴)، اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، تهران، چاپ اول.

[۱۹] الوانی، سید مهدی، پیروز، علی، خدمتی، ابوطالب، شفیعی، عباس، بهشتی نژاد، محمود، (۱۳۸۸)، مدیریت در اسلام، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، قم، چاپ اول.

[۲۰] سردی، محمدرضا، شهرکی‌پور، علی، (۱۳۷۸)، نگرشی بر مبانی مدیریت اسلامی، پیام رسان، تهران، چاپ اول.

[۲۱] بهارستان، جلیل، سلطانی، اعتمادی، (۱۳۶۱)، مدیریت آموزشی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، قم، جزوه شماره ۲۵.

[۲۲] ویسی، غلامرضا، (۱۳۸۵)، اصول مدیریت اسلامی از دیدگاه پیامبر اعظم (ص)، فصلنامه پیام، شماره ۷۹، ۱۵۷-۱۳۸.

[۲۳] نصری، عبدالله، (۱۳۶۸)، انسان از دیدگاه اسلام، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ اول.

[24] Jabnoun, N., (1994), **Islam and Management**, Institute Kajian Dasar (IKD).

[25] Abbasi, A. S., Kashif, R., Amna, B., (2010), **Islamic Management Model**, African Journal of Business Management, 4 (9), 1873-1882.

نباشد.

- هموار سازی شرایط در سازمان ها جهت اجرای فرآیند سازماندهی بر اساس روش عدم تمرکز (شورا) و توانمند سازی کارکنان.

- رفع موانع موجود در سازمان ها برای اجرای سیستم جبران خدمت بدون در نظر گرفتن پست سازمانی.

- ایجاد انگیزه درونی از طریق آموزه های دینی در کارکنان سازمان ها مبنی بر انجام وظایف به منظور رضایت الهی و خدمت به خلق خدا.

- جذب و بکارگیری نیروهای متعهد و وارسته در پست های کلیدی سازمان جهت الگوسازی در مدیریت در اسلام.

- رفع نواقص موجود در امر بهینه سازی کنترل و اجرای آن در سازمان ها بر اساس اصول مدیریت در اسلام.

- مبنا قراردادن اصول رقابت سالم و رفع نیاز های واقعی در امر تبلیغات.

- نهادینه کردن امر شوری و فرهنگ سازی در راستای آن در سازمان ها و رفع موانع موجود.
- انجام اصول برنامه ریزی بر اساس جهان بینی و ایدئولوژی اسلامی.

- آموزش مدیرانی متعهد و آگاه به انجام نقش ارشادی (نقش رهبری) در تمام سطوح به موازات انجام وظایف اجرایی در سازمان.

منابع و مأخذ

[۱] دفت، ر، ال، (۱۳۷۰)، تئوری و طراحی سازمان، ترجمه علی پارسائیان، سید محمد اعرابی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، چاپ اول.

[۲] آقا پیروز، علی، خدمتی، ابوطالب، شفیعی، عباس، بهشتی نژاد، سید محمود، (۱۳۹۲)، مدیریت در اسلام، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، قم، چاپ اول.

[۳] علی نسب، محمد، (۱۳۸۸)، مدیریت اسلامی، ضرورت آن و تفاوت‌های آن با مدیریت غیر اسلامی، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، چاپ اول.

[۴] فروزنده دهکردی، لطف الله، جوکار، علی اکبر، (۱۳۸۶)، مدیریت اسلامی و الگوهای آن، دانشگاه پیام نور، چاپ اول.

[۵] تولایی، روح الله، (۱۳۸۷)، ارائه الگویی جامع برای شناخت مدیریت اسلامی، همایش ملی روش‌شناسی تحقیق در رهبری و مدیریت اسلامی، تهران.

[۶] افجه ای، علی اکبر، (۱۳۹۳)، مدیریت اسلامی، جهاد دانشگاهی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

[۷] نجابتخس اصفهانی، علی، شهریار، بهاره، (۱۳۸۸)، مقایسه ویژگی های مدیریت از دیدگاه قرآن کریم با مدیریت از دیدگاه تئوریهای غربی، پژوهش‌های میان رشته ای قرآن کریم، شماره ۲، دوره ۱، ۷۳-۸۸.

[۸] فلاحی صفدرآبادی، رقیه، (۱۳۹۲)، بررسی تطبیقی مدیریت اسلامی با مدیریت غربی، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۹۲.

[۹] رنگریز، حسن، محرابی، جواد، (۱۳۹۳)، تئوری های مدیریت پیشرفته، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، چاپ دوم.